

Rozdział III. Cel i funkcje postępowania cywilnego

1. Uwagi wprowadzające

Z punktu widzenia procesowej problematyki ochrony interesów zbiorowych jako kategorii interesów ponadindywidualnych istotne znaczenie ma określenie miejsca tej ochrony w postępowaniu cywilnym przez pryzmat celu i funkcji tego postępowania¹. Zaznaczmy jednak, że prawna ochrona interesów istnieje wtedy, gdy przepisy prawa, uznając je, gwarantują jednocześnie określone sposoby ich ochrony. W rezultacie tylko zagrożenie lub naruszenie interesów o walorze prawnym otwiera drogę do skutecznego dochodzenia sądowej ochrony tych interesów.

Problematyka celu i funkcji postępowania cywilnego jest obszerna i skomplikowana². Ze względu na zakresloną tematykę rozważań i ograniczone ramy

¹ Zdaniem *W. Berutowicza* взгляд na funkcję postępowania cywilnego określa w istocie treść każdego niemal przepisu KPC, albowiem struktura całego postępowania, jak i poszczególnej instytucji oraz czynności procesowej jest bezpośrednio zależna od spełnianej funkcji. *W. Berutowicz*, Funkcja postępowania cywilnego w Polsce Ludowej, w: Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów (red. *J. Jodłowski*), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 31. Jak podkreślił *S. Włodyka*, funkcje postępowania cywilnego nie istnieją obiektywnie, niezależnie od samego postępowania, lecz stanowią element postępowania (modelu postępowania). *S. Włodyka*, Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje, w: Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego, s. 282.

² Jak dotąd definiowanie ogólnych celów wymiaru sprawiedliwości nie wzbudzało dużego zainteresowania wśród przedstawicieli nauki prawa, a uwaga była raczej skoncentrowana na pragmatycznych i praktycznych rozwiązaniach. Współcześnie dyskusja na temat celu i funkcji postępowania cywilnego staje się ożywiona. Por. np. referaty poświęcone tej tematyce zaprezentowane podczas konferencji zorganizowanej przez International Association of Procedural Law w Moskwie w dniach 18–21.9.2012 r. nt. Civil Procedure in Cross-cultural Dialogue: Eurasia Context. <http://iapl2012.com/>. W literaturze prawa postępowania cywilnego podnosi się, że gruntowna dyskusja lub nawet pełna, ponowna analiza tego tematu może być warunkiem wstępnym udanych (i zakładanych) reform prawa procesowego, szczególnie jeśli jest pożądane, ażeby takie reformy były głębokie, daleko sięgające i skuteczne, zob. np. *A. Barker*, Ideas on the Purpose of Civil Proce-

niniejszej pracy nie jest możliwe ani niezbędne wyczerpujące omówienie tej problematyki³. Prezentowane rozważania zostały więc ograniczone do celu i funkcji ochronnej postępowania cywilnego w ujęciu ogólnym, tzn. z pominięciem wspomnianej problematyki odnoszącej się do konkretnych postępowań wyróżnianych w ramach postępowania cywilnego⁴.

Przepisy prawa postępowania cywilnego nie regulują wprost celu i funkcji tego postępowania. Zagadnienia te były przedmiotem wypowiedzi, mniej lub bardziej szczegółowych, przedstawicieli nauki prawa procesowego. Przed zaprezentowaniem poglądów doktryny na temat celu i funkcji postępowania cywilnego konieczne jest zgłoszenie uwag o charakterze ogólnym.

Wprawdzie pojęcie funkcji postępowania cywilnego jest używane powszechnie w literaturze prawniczej przez autorów badających to postępowanie, a problematyka funkcji tego postępowania została opisana, jednak wymieniona kwestia jest wciąż niejednoznaczna⁵. Kontrowersje w tym zakresie wynikają przede wszystkim z wieloznaczności słowa „funkcja” przeniesionego na grunt prawa z innych dyscyplin i języka potocznego⁶, a także możliwości

dure, N.Z.L. Rev. 2002, s. 437; A. Uzelac, Goals of Civil Justice. General Report, w: Civil Procedure in Cross-Cultural Dialogue: Eurasia Context (ed. D. Maleshin), Moskwa 2012, s. 112.

³ Szerzej na temat celu i funkcji postępowania cywilnego por. ostatnie opracowania, a zwłaszcza J. Jagiela, Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2007, s. 197–209; M. Walasik, Analogia w prawie procesowym cywilnym, Warszawa 2013, s. 129–141; R. Kulski, Cel i funkcje postępowania cywilnego, w: Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego (red. K. Markiewicz, A. Torbus), Warszawa 2014, s. 443–481.

⁴ Oprócz głównej funkcji ochronnej postępowania cywilnego w literaturze prawniczej wyróżnia się również funkcję organizacyjną i edukacyjną (wychowawczą), S. Włodyka, Pojęcie postępowania cywilnego, s. 283. Ponadto rozróżnia się funkcje postępowania cywilnego w ogólności, funkcje poszczególnych postępowań cywilnych wchodzących w jego zakres, a także funkcje poszczególnych czynności procesowych charakteryzujących się samodzielnością i odrębnością strukturalną, J. Jagiela, Tymczasowa ochrona, s. 207. J. Jagiela podkreśla, że ta sama funkcja będzie właściwa dla większej liczby postępowań albo to samo postępowanie będzie pełniło różne funkcje. W tym miejscu należy również odnotować wypowiedź I. Boguckiej, według której na gruncie nauk dogmatycznych formułowane są twierdzenia dotyczące funkcji prawa w ogólności, funkcji całego systemu prawa, a także funkcji poszczególnych jego „gałęzi”, instytucji prawnych i pojedynczych przepisów, I. Bogucka, Funkcje prawa. Analiza pojęcia, Kraków 2000, s. 7.

⁵ Według J. Jagiely mimo że problematyka funkcji postępowania cywilnego ma bardzo bogatą literaturę, kwestia ta nadal należy do wysoce kontrowersyjnych. J. Jagiela, Tymczasowa ochrona, s. 198.

⁶ Na temat zasadniczych znaczeń słowa „funkcja” zob. E. Nagel, The Structure of Science, New York 1961, s. 520–526; G. Niemeyer, The significance of function in legal theory, New York 1941, s. 30; I. Bogucka, Funkcje prawa, s. 9.

analizowania funkcji postępowania cywilnego w różnych aspektach oraz relacjach⁷.

Generalnie można przyjąć pięć zasadniczych znaczeń pojęcia funkcji, a mianowicie: zależności dwóch zmiennych, celu, skutku działania, przydatności lub użyteczności rzeczy oraz wkładu działania bądź rzeczy w utrzymaniu pewnej „całości”. Należy zdawać sobie sprawę z tego, że nie wszystkie wymienione znaczenia funkcji będą miały związek z funkcjami prawa w ogóle. Niektóre znaczenia funkcji dotyczą bowiem jedynie poziomu pojedynczego organizmu lub sprawy. Pytanie o funkcję prawa wymaga zaś szerszych ram odniesienia niż jednostka (działalność) w ścisłym znaczeniu i skoncentrowania się na utrzymaniu systemu⁸.

Należy zatem stwierdzić, że pojęcie funkcji jest używane często przez poszczególnych przedstawicieli nauki prawa postępowania cywilnego w wielu różnych znaczeniach i kontekstach. Okoliczność ta musi być uwzględniona na tle prezentowanych poglądów dotyczących celu i funkcji postępowania cywilnego.

2. Poglądy na temat rozumienia celu i funkcji postępowania cywilnego

Uwzględniając dorobek doktryny polskiej, zasadniczo należy wyróżnić dwa przeciwstawne poglądy dotyczące pojmowania celu i funkcji postępowania cywilnego w ogólności⁹. Według jednego z nich należy dokonać dystynkcji pomiędzy tymi pojęciami. Natomiast według poglądu drugiego zasadne jest utożsamianie celu (lub celów) i funkcji postępowania cywilnego. Wypada również odnotować, że część autorów swoją uwagę koncentruje jedynie wokół zagadnienia funkcji postępowania cywilnego, pomijając całkowicie kwestię celu tego postępowania, bądź też porusza tę kwestię niejako ubocznie, przy okazji analizy funkcji postępowania cywilnego¹⁰. Ponadto wypowiedzi przedstawicieli

⁷ Z. Resich, *Istota procesu cywilnego* Warszawa 1985, s. 85–86.

⁸ D. A. Funk, *Major Functions of Law in Modern Society*, Case W. Res. L. Rev. 1971–1972, Vol. 23, s. 278–293.

⁹ R. Kulski, *Cel i funkcje*, s. 446.

¹⁰ J. Jagiela, *Tymczasowa ochrona*, s. 206 i n. Autor ten przyjmuje, że skoro niektórzy autorzy (S. Włodyka, W. Broniewicz oraz J. Lapierre) ograniczają się do określenia funkcji postępowania cywilnego z pominięciem problematyki celu (celów) tego postępowania, może to jedynie oznaczać, iż zdaniem tych autorów pojęcia celu i funkcji postępowania cywilnego pokrywają się

nauki prawa postępowania cywilnego częściej dotyczą funkcji tego postępowania niż jego celu, w związku czym przyjmuje się czasem, iż termin „funkcja” dominuje nad terminem „cel” postępowania¹¹. Zaznaczmy także, że funkcja postępowania cywilnego jest określana niejednokrotnie przez pryzmat celu (celów) tego postępowania.

W polskiej literaturze prawa postępowania cywilnego dystynkcję pomiędzy celem (celami) i funkcjami postępowania cywilnego przeprowadzili *W. Berutowicz*, *W. Siedlecki*, *K. Korzan* i *S. Cieślak*. Zdaniem pierwszego z wymienionych autorów funkcją postępowania cywilnego jest ta część wymiaru sprawiedliwości, będąca przejawem funkcji wewnętrznej państwa, która obejmuje ochronę porządku prawnego i sfery prawnej jednostek w zakresie stosunków unormowanych przepisami prawa cywilnego, rodzinnego i prawa pracy poprzez konkretyzowanie oraz urzeczywistnianie obowiązujących w tym zakresie norm prawnych. Ponadto funkcją postępowania cywilnego jest wychowawcze oddziaływanie na obywateli, aby swoje stosunki i interesy prawne kształtowali dobrowolnie i świadomie, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi w poszczególnych dziedzinach. Należy również dodać, że uznanie funkcji postępowania cywilnego za wycinek funkcji wewnętrznej państwa wiąże się z ujmowaniem przez tego autora postępowania cywilnego jako działalności określonych organów podejmowanej w imieniu państwa. W konsekwencji postępowanie to musi zajmować określone miejsce w realizacji funkcji całego aparatu społecznego i państwowego¹².

W. Berutowicz uznawał, że postępowanie cywilne jest działalnością celową. Autor ten wiązał cel postępowania cywilnego z genezą tego postępowania, podkreślając, iż ustanowione ono zostało jako sposób osiągnięcia celów społecznych w ramach utrzymania porządku prawnego w określonych przejawach życia społecznego. Ponadto za cel postępowania cywilnego przyjmował stan rzeczy, nieistniejący, a mający wystąpić jako skutek tego postępowania zarówno w sferze prawnej jednostki, jak i w sferze porządku prawnego¹³. W sferze interesu jednostki cel postępowania cywilnego dotyczy ochrony jej praw podmiotowych i interesów prawnie chronionych, w sferze zaś interesu społecznego

pod względem treści i zakresu. W konsekwencji budowanie dla tych pojęć odrębnych definicji nie znajduje uzasadnienia.

¹¹ *M. Sawczuk*, O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego), w: *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza* (red. *A. Marciniak*), Łódź 1998, s. 316.

¹² *W. Berutowicz*, *Funkcja postępowania cywilnego*, s. 9.

¹³ *Ibidem*, s. 11.

cel ten odnosi się do porządku prawnego tj. systemu stosunków ekonomicznych, politycznych i społecznych (w ścisłym tego słowa znaczeniu) wynikających z realizowania norm prawnych.

Również *W. Siedlecki* rozróżnił cel postępowania cywilnego i jego funkcję. Według tego autora celem postępowania cywilnego jest urzeczywistnienie obowiązujących w zakresie stosunków cywilnoprawnych norm prawnych zgodnie z ich treścią społeczną oraz zaprowadzenie stanu pewności prawa w ramach tych stosunków prawnych¹⁴. Cel ten jest osiągany w postępowaniu cywilnym przez wydanie odpowiedniej treści decyzji w postaci orzeczenia sądu kończącego to postępowanie przy udziale podmiotów, których ma ona dotyczyć.

W. Siedlecki uznał, że funkcja postępowania cywilnego wchodzi w zakres zasadniczych funkcji państwa. Autor ten, podobnie jak *W. Berutowicz*, uważał, że funkcja postępowania cywilnego stanowi tę część wymiaru sprawiedliwości, która polega na ochronie interesów społecznych i indywidualnych w zakresie stosunków cywilnych, rodzinnych i pracy przez konkretyzowanie i przymusowe urzeczywistnianie obowiązujących w tym zakresie norm prawnych zgodnie z ich treścią społeczną i z rzeczywistym układem okoliczności faktycznych¹⁵.

Według *K. Korzana* cel jest zjawiskiem statycznym („w bezruchu”), pewnym stanem rzeczy, do którego zmierzamy w konkretnej działalności. Nie można go zatem utożsamiać z działalnością. W rezultacie cel postępowania rozpoznawczego (zarówno procesu, jak i postępowania nieprocesowego) wyczerpuje się we wprowadzeniu w życie normy prawa materialnego przez wydanie orzeczenia zgodnego z jej treścią. O celu mówi się jako o skutku pożądanym w obszarze prawnym jednostki i porządku publicznego. Funkcja jest natomiast kategorią dynamiczną, wyrażającą się w tym wypadku w całościach czynno-

¹⁴ *W. Siedlecki*, Przedmiot postępowania cywilnego, w: Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego, s. 157; *W. Siedlecki*, w: *W. Siedlecki, Z. Świeboda*, Postępowanie nieprocesowe, Warszawa 2001, s. 18.

¹⁵ *W. Siedlecki*, w: *W. Siedlecki, Z. Świeboda*, Postępowanie cywilne. Zarys wykładu, Warszawa 2004, s. 22–23. Zaznaczmy, że autor ten odróżniał od celu i funkcji także zadanie i rolę postępowania cywilnego. Głównym zadaniem postępowania sądowego i pozasądowego, które składają się na pojęcie postępowania cywilnego, jest rozpoznawanie spraw cywilnych w rozumieniu przepisów prawa procesowego cywilnego. Jeśli zaś chodzi o rolę, jaką odgrywa postępowanie cywilne, polega ona na zapewnieniu poszanowania prawa w społeczeństwie, ale także stwarza podstawy do uporządkowania życia gospodarczego i społecznego.

ści ochrony prawnej, które zmierzają do osiągnięcia założonego celu¹⁶. Przedmiotem tej ochrony są stosunki prawne oraz prawo przedmiotowe określające te stosunki.

Zdaniem S. Cieślaka celem postępowania cywilnego jest załatwienie sprawy cywilnej w rozsądnym terminie, w taki sposób, który zapewni równość uczestników postępowania, racjonalność i efektywność postępowania¹⁷. Natomiast funkcja postępowania cywilnego polega na ochronie interesu jednostki lub grupy, a także ochronie interesu publicznego rozumianego jako porządek prawny, społeczny oraz gospodarczy panujący w danym społeczeństwie. Funkcja ta jest realizowana przez wszczęcie i przeprowadzenie postępowania. Według tego autora funkcja postępowania cywilnego polega również na wpływniu na kształtowanie się pożądaných postaw podmiotów prawa. Funkcja ta jest urzeczywistniana poprzez sam fakt prawnego uregulowania postępowania cywilnego¹⁸.

Za utożsamianiem celu postępowania cywilnego i jego funkcji opowiedzieli się M. Waligórski i J. Jagieła. M. Waligórski zamiennie używał pojęć „cel” i „funkcja” procesu, o czym świadczy chociażby stwierdzenie tego autora, że proces cywilny rozpatrzyć należy najpierw z punktu widzenia jego funkcji, czyli celów, jakim ma on służyć, zasięgu jego działania i wyników, jakie może osiągnąć¹⁹. Według M. Waligórskiego w procesie cywilnym zarysowują się trzy jego zasadnicze cele i odpowiadające im trzy typy procesu. Zdaniem tego autora chodzi albo o stworzenie (uzyskanie) normy konkretnej regulującej stosunek prawny, albo o jej urzeczywistnienie, albo o zabezpieczenie możliwości jej stworzenia lub urzeczywistnienia²⁰. Dodatkowo, poza wymienionymi celami, autor ten wskazał na realizację przez organy procesowe innych celów, które

¹⁶ K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997, s. 10. Patrz także M. Sawczuk, *O celach i funkcjach*, s. 326–327.

¹⁷ S. Cieślak, *Formalizm postępowania cywilnego*, Warszawa 2008, s. 56–57.

¹⁸ *Ibidem*, s. 58–59.

¹⁹ M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 32.

²⁰ M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja*, s. 35. Autor ten zaznaczył, że funkcję związaną z pierwszym celem procesu, tj. dążeniem do uzyskania normy konkretnej, regulującej stosunek prawny, można określić mianem jurysdykcji. Jednocześnie podkreślił, że pod pojęciem jurysdykcji nie podpadają inne funkcje procesu, jak urzeczywistnienie normy i zabezpieczenie, *tenże*, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja*, s. 36.

określił raczej jako funkcje o charakterze administracyjnym, zlecone tym organom²¹.

Według *J. Jagieli* pojęcia celu oraz funkcji mają to samo znaczenie (pokrywają się) i mogą być używane zamiennie. Zdaniem tego autora zarówno celem, jak i funkcją postępowania cywilnego jest dokonywanie czynności prawem przewidzianych, które mają doprowadzić do udzielenia ochrony prawnej interesom indywidualnym oraz interesowi ogólnemu (społecznemu), czyli ustalenia i urzeczywistnienia norm prawnych obowiązujących w zakresie prawa cywilnego²².

Wyłącznie na temat funkcji postępowania cywilnego wypowiedzieli się *S. Włodyka* i *W. Broniewicz*. Pierwszy z wymienionych autorów zajmował się problematyką funkcji postępowania cywilnego w kontekście analizowania elementów delimitacyjnego modelu postępowania cywilnego, tzn. modelu mogącego stanowić podstawę do odróżnienia postępowania cywilnego od innych postępowań. Zdaniem *S. Włodyki* funkcje postępowania cywilnego to ogólne, założone skutki społeczne postępowania cywilnego oceniane z punktu widzenia rodzaju potrzeb społecznych zaspokajanych poprzez to postępowanie²³. *S. Włodyka* rozróżnił funkcje ochronne i funkcje inne²⁴. Funkcje ochronne to skutek społeczny polegający na udzieleniu odpowiedniej ochrony (prawnej) odpowiednim dobrom społecznym, natomiast funkcje inne polegają na wywołaniu innego skutku społecznego, a więc np. skutku polegającego na organizo-

²¹ *Ibidem*, s. 35–36. *M. Waligórski* analizował również role jakie spełnia proces cywilny w ogólnym systemie prawa, *M. Waligórski*, Polskie prawo procesowe cywilne w świetle zasady dyspozycji, SC 1963, t. II, s. 29. Z jednej strony proces jest orężem w rękę państwa dla ochrony porządku prawnego ustanowionego przez państwo, z drugiej strony – jest narzędziem, jakie państwo stawia do dyspozycji jednostek dla ochrony ich praw podmiotowych. Proces jest instrumentem (pewnym mechanizmem), za pomocą którego wprowadza się w życie prawo materialne. Dążenie jednostki do ochrony jej praw podmiotowych w drodze procesu jednocześnie daje państwu sposobność do działania w obronie porządku prawnego. Stwierdzenie to wiąże się z przyjęciem przez *M. Waligórskiego* ogólniejszej definicji, iż proces służy do ochrony porządku prawnego przez konkretyzowanie i urzeczywistnianie norm prawa materialnego, *M. Waligórski*, Polskie prawo procesowe cywilne w świetle, s. 4.

²² *J. Jagiela*, Tymczasowa ochrona, s. 205–208.

²³ *S. Włodyka*, Pojęcie postępowania cywilnego, s. 282.

²⁴ *Ibidem*, s. 283, 285–287. Należy dodać, że *S. Włodyka* rozróżnił ochronę cywilnoprawną bezpośrednią i pośrednią. Według tego autora przez ochronę bezpośrednią należy rozumieć ochronę udzielaną wprost prawom lub obowiązkom cywilnym albo stanowi cywilnemu. Natomiast ochrona pośrednia stwarza jedynie podstawę do wszczęcia innego postępowania, w którym udzielona już zostanie bezpośrednia ochrona cywilnoprawna, *S. Włodyka*, Pojęcie postępowania cywilnego, s. 274.

waniu stosunków społecznych (funkcje organizacyjne) albo na skutku wychowawczym (funkcje wychowawcze). Funkcja ochronna może polegać na ochronie interesów indywidualnych lub interesu ogólnego (interesu społecznego)²⁵.

W. Broniewicz szczegółowo ujmował kategorię funkcji postępowania cywilnego. Według tego autora funkcja ta polega na ustalaniu i urzeczywistnianiu norm prawnych indywidualno-konkretnych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy²⁶. Ustalenie istnienia albo nieistnienia normy prawnej (prawa podmiotowego) może mieć charakter zwykły, zasądający i kształtujący. Autor ten podkreślał, że funkcja postępowania cywilnego nie polega na konkretyzacji norm prawnych. Konkretyzacja ta następuje bowiem wraz z powstaniem w rzeczywistości stanu faktycznego określonego w danej normie, w postępowaniu cywilnym dokonuje się zaś jedynie ustalenie tej konkretyzacji. Jeśli chodzi natomiast o urzeczywistnienie norm prawnych indywidualno-konkretnych, następuje ono w sposób przymusowy w trybie egzekucji albo w drodze ustalenia kształtującego danej normy²⁷. Zdaniem W. Broniewicza funkcja postępowania cywilnego polega również na wydawaniu zarządzeń, zwolnień i zezwoleń mających znaczenie prawne; prowadzeniu działalności dokumentacyjno-rejestrowej mającej znaczenie prawne i dokonywaniu innych czynności określonych w ustawie.

W kwestii pojmowania celu i funkcji postępowania cywilnego w ogólności warto odnotować także wypowiedzi H. Trammera i F. Zedlera, którzy odnieśli się przede wszystkim do celu postępowania cywilnego. Według H. Trammera celem procesu cywilnego jest sprawdzenie zasadności roszczenia formalnego rozumianego przez tego autora jako roszczenie materialne objęte twierdzeniem powoda²⁸. W rezultacie zwyczajne postępowanie procesowe powinno zostać ukończone przez wydanie wyroku, tzn. orzeczenia rozstrzygającego *meritum* sprawy, uznającego roszczenie formalne za zasadne (*condemnatio*), albo oddalającego powództwo (*absolutio ab actione*). F. Zedler podkreśla, że postępowania cywilnego nie prowadzi się dla samego postępowania. Niewątpliwym celem postępowania cywilnego jest udzielenie należytej ochrony prawnej podmiotom poszukującym tej ochrony²⁹.

²⁵ S. Włodyka, Ustrój organów ochrony prawnej, Warszawa 1975, s. 9.

²⁶ W. Broniewicz, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2008, s. 30–34.

²⁷ *Ibidem*, s. 32–33.

²⁸ H. Trammer, Następca bezprzedmiotowość procesu cywilnego, Kraków 1950, s. 19, a także s. 14.

²⁹ F. Zedler, Glosa do uchwały SN(7) z 17.1.2001 r., III CZP 49/00, PS 2001, Nr 9, s. 129. Jednocześnie autor ten zastanawia się nad metodami, za pomocą których cel ten może być osią-

Cel i funkcje postępowania cywilnego są również omawiane przez zagranicznych przedstawicieli nauki prawa, przy czym, podobnie jak w polskiej literaturze prawniczej, niejednokrotnie pojęcia te są używane zamiennie. Ponadto w zagranicznej doktrynie pojęcia celu i funkcji postępowania cywilnego są często przedstawiane w formie opisowej poprzez określenie, czemu służy postępowanie cywilne, do czego ono zmierza bądź czemu sprzyja.

Na tle skandynawskiej procedury cywilnej *P. H. Lindblom* wyróżnia dwa główne cele (funkcje) postępowania cywilnego. Na poziomie indywidualnym celem tego postępowania jest naprawa (*reparation*), tj. rozstrzygnięcie sporu pomiędzy stronami i kompensacja (*compensation*) zgodnie z prawem, na poziomie ogólnym zaś celem postępowania cywilnego jest prewencja (*prevention*), tj. modyfikacja zachowania (*behaviour modification*) poprzez odstraszenie bądź powstrzymywanie i moralne kształtowanie³⁰.

Pierwszy z wymienionych celów, określanej jako „wewnętrzny”, bądź „prywatny”, („*internal*”, *private purpose*), polega zasadniczo na osiągnięciu, w maksymalnym rozmiarze, sprawiedliwości według prawa dla stron postępowania cywilnego. Zdaniem *P. H. Lindbloma* przepisy prawa procesowego i rzeczywiste postępowanie są bardzo ważne dla skuteczności oraz efektywności prawa materialnego. Organizacja sądu i system procesowy powinny być zorganizowane (ukształtowane) w ten sposób, aby orzeczenia sądowe były prawidłowe co do istoty sprawy. Procedura powinna ułatwiać rozwiązywanie sporów, bez faworyzowania którejkolwiek ze stron. W ten sposób sądy utrzymują porządek w społeczeństwie na indywidualnym poziomie (*individual level*)³¹. Z analizowanego poziomu proces zdaje się retrospektywny, reaktywny i zorientowany w kierunku powoda³². Rozstrzygnięcie konfliktu może jednak ułatwiać przyszłe relacje pomiędzy stronami i na nie wpływać. W tym sensie proces cywilny jest prewencyjny.

gnięty przy jednoczesnym przestrzeganiu wymogów konstytucyjnych dotyczących postępowania cywilnego. Kwestia ta nie przedstawia się jednolicie dla wszystkich spraw rozpoznawanych w postępowaniu cywilnym. *F. Zedler*, Co dalej z kodeksem postępowania cywilnego?, w: Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr Postępowania Cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.), Zakamycze 2006, s. 312–314, 315 i n.

³⁰ *P. H. Lindblom*, The Role of the Supreme Courts in Scandinavia, *Sc. St. L.* 2000, Vol. 39, s. 325, 327, 333–334, 337. Należy jednak zaznaczyć, że w innym miejscu *P. H. Lindblom* określa modyfikację zachowania lub rozstrzygnięcie sporu mianem funkcji, a nie celami postępowania cywilnego, *P. H. Lindblom*, The Growing Role of the Courts and the New Functions of Judicial Process – Fact or Flummery?, *Sc. St. L.* 2007, Vol. 51, s. 292.

³¹ *P. H. Lindblom*, The Role of the Supreme Courts, s. 333.

³² *P. H. Lindblom*, The Growing Role of the Courts, s. 292.

Na poziomie ogólnym (*general*, „*external*” level), system procesowy i samo postępowanie pełnią funkcję utrzymywania porządku poprzez zapobieganie samopomocy (*preventing self-help*) i kontrolowanie zachowania ludzkiego (*controlling the people's behaviour*) na różne sposoby. Dając wsparcie podstawowemu celowi przepisów prawa materialnego, proces zarządzania sprawiedliwością odgrywa rolę we wpływie systemu prawnego na zmianę moralności i obyczajowości. Perspektywa bycia pozwanym może także powstrzymać pewne zachowania, ekonomicznie albo w inny sposób, zarówno na poziomie indywidualnym (pозwanej jednostki), jak i na poziomie generalnym (tych, którzy są lub będą w podobnej sytuacji)³³. Z poziomu ogólnego postępowanie zdaje się zorientowane na pozwanego i jednocześnie stanowi zachętę dla obywateli do działania zgodnego z prawem.

Zdaniem *P. H. Lindbloma* modyfikacja zachowania nie byłaby możliwa z jednej strony bez woli jednostki oraz impulsu (bodźca) do osiągnięcia kompensacji i rozwiązania konfliktu przez sąd. Z drugiej strony sąd, działając jako modyfikator zachowania, działa zarówno na rzecz rozwiązania sporu, jak i kompensacji. W związku z tym skuteczne rozwiązywanie konfliktu prowadzi do zmiany zachowania i odwrotnie. Według tego autora oba cele przyczyniają się do ogólnej funkcji postępowania cywilnego, a mianowicie maksymalnej realizacji wartości leżących u podstaw obowiązującego prawa materialnego (*the maximum realization of the values underlying existing substantive law*)³⁴.

P. H. Lindblom przyjmuje, że postępowanie cywilne obejmuje również kontrolę polityczną (*political control*) i sądowe tworzenie prawa³⁵ (*judicial law-making*)³⁶. Wprawdzie oba elementy posiadają pewne cechy wspólne z rozstrzygnięciem sporu i modyfikacją zachowania oraz mają mieszany (prywatny i publiczny) charakter, jednak nie przyczyniają się do maksymalnej realizacji istniejącego prawa materialnego, przynajmniej nie w taki sposób, w jaki ro-

³³ *P. H. Lindblom*, *The Role of the Supreme Courts*, s. 333.

³⁴ *Ibidem*, s. 334. *P. H. Lindblom*, *The Growing Role of the Courts*, s. 291. Zdaniem *P. H. Lindbloma* prawo procesowe jest załącznikiem do ustawodawstwa. Natomiast prawo materialne jest oparte na prawie procesowym i odwrotnie, *P. H. Lindblom*, *The Growing Role of the Courts*, s. 291.

³⁵ Używam terminu „sądowe tworzenie prawa”, chociaż budzi ono kontrowersje zarówno w teorii, jak i dogmatyce prawa. Termin ten odpowiada użytemu przez *P. H. Lindbloma* zwrotowi „*judicial lawmaking*”; por. *Black's Law Dictionary* (ed. *B. A. Garner*), St. Paul, Minn., 1999, s. 893 i 910. Szerzej na temat prawotwórstwa sądowego w teorii prawa, w tym wzrostu prawotwórczej roli sądów i powstania nowych form koordynacji ich działalności zob. *M. J. Golecki*, *Między pewnością a efektywnością. Marginalizm instytucjonalny wobec prawotwórczego stosowania prawa*, Warszawa 2011, s. 21 i n.

³⁶ *P. H. Lindblom*, *The Role of the Supreme Courts*, s. 334–335.

bią to wymienione wcześniej cele. Autor ten podkreślił, że w państwach skandynawskich sądy są upoważnione do wykonywania zasadniczo ograniczonej formy politycznej kontroli poprzez sądową rewizję aktów prawnych i aktów administracyjnych oraz decyzji³⁷. W tym wypadku sądy w Skandynawii, do pewnego rozmiaru, wykonując funkcję „politycznej” kontroli, realizują cel, który zaspokaja interesy prywatne i publiczne. Z jednej strony bowiem jednostka jest zabezpieczona przed politycznym lub administracyjnym nadużyciem władzy w pojedynczej (indywidualnej) sprawie, z drugiej strony odbywa się kontrola władzy konstytucjonalnej, aczkolwiek w zasadniczo symbolicznym rozmiarze. Poprzez wykonywanie tej funkcji sądy, szczególnie SN, zarówno wyjaśniają, jak i rozwijają prawo. W konsekwencji następuje ulepszenie rozwiązywania sporu w sprawie przed sądem i doskonalenie modyfikacji zachowania podmiotów.

Wyjaśnianie i rozwój prawa zbliżają się do ostatniego celu (funkcji) postępowania cywilnego, tj. sądowego tworzenia prawa (funkcja ta jest generalnie ograniczona do ostatniej instancji postępowania). W procesie ustawodawczym często trudno jest dotrzymać kroku zmianom społecznym i rozwojowi naukowemu. Jeśli ochrona prawna obywateli lub ochrona w interesie publicznym nie może nadążyć za tymi zmianami i rozwojem, w systemie prawnym pojawiają się niedobory. Konieczna jest więc silna i niezależna instytucja, która może przynieść harmonię pomiędzy istniejącymi przepisami a ogólnym rozwojem społeczeństwa. Według *P. H. Lindbloma* współczesna technika legislacyjna, ze stosowaniem ustaw ramowych i ogólnymi klauzulami, potrzebuje większej pomocy precedensów sądowych³⁸.

Podsumowując zaprezentowane wypowiedzi *P. H. Lindbloma*, należy stwierdzić, że autor ten wyróżnia cztery zachodzące na siebie cele (funkcje) postępowania cywilnego, a mianowicie 1) rozstrzyganie sporu, 2) modyfikacja zachowania, 3) kontrola polityczna i 4) sądowe tworzenie prawa.

³⁷ *P. H. Lindblom*, *The Growing Role of the Courts*, s. 292–293.

³⁸ *P. H. Lindblom*, *The Role of the Supreme Courts*, s. 336. Należy przy tym odnotować pogląd *M. Waligórskiego*, który w ramach procesu jurysdykcyjnego odróżniał jego zasadnicze cele. Jeśli sprawa rozstrzygana w procesie znajduje w przeważającej ilości wypadków rozwiązanie w abstrakcyjnej normie prawa materialnego, wówczas celem procesu jest tylko wydobycie tego rozwiązania. Natomiast jeżeli prawo materialne nie daje samo rozwiązania konfliktu, lecz zawiera jedynie upoważnienie organu procesowego do jego rozwiązania w sposób, jaki uzna on za właściwy, wtedy organ procesowy sam tworzy ów stan prawny, dotychczas nieistniejący, *M. Waligórski*, *Polskie prawo procesowe cywilne*. Funkcja, s. 36–37.

Jeśli chodzi o cel angielskiego postępowania cywilnego, można go ustalić na podstawie analizy art. 1.1(1) CPR. W tej regule przyjęto, że celem nadrzędnym (*overriding objective*) angielskich reguł postępowania cywilnego jest umożliwienie sądowi sprawiedliwego załatwiania spraw (*dealing with casus justly*). Jak wynika z art. 1.1(2) CPR, sprawiedliwe załatwienie sprawy obejmuje:

- a) zapewnienie równości stron,
- b) oszczędność kosztów,
- c) zastosowanie sposobów załatwienia sprawy, które są odpowiednie do wysokości dochodzonej kwoty, znaczenia (ważności) sprawy (*the importance of the case*), złożoności problemów i sytuacji finansowej każdej ze stron,
- d) zapewnienie skutecznego, uczciwego, rzetelnego załatwienia sprawy oraz
- e) ustalenie do sprawy właściwego udziału środków sądowych (*an appropriate share of the court's resources*).

Zdaniem A. Zuckermana nadrzędny cel z art. 1.1 CPR tworzy nową i wielowymiarową koncepcję wymiaru sprawiedliwości z dalekosiężnymi konsekwencjami zadania sądu, który obecnie kontroluje proces, mając szeroki zakres środków zarządzania sprawą³⁹. Według tego autora rolą sądu cywilnego nie jest pośrednictwo w sporach, lecz nadawanie prawom skuteczności i wykonalności. Zasadniczym celem postępowania cywilnego jest wspierać prawo (*to support law*) i utrzymywać porządek poprzez egzekwowanie i ochranianie praw (*to order by enforcing and protecting rights*)⁴⁰. Posiadacze uprawnień cywilnych są wolni w wyborze, czy dochodzić swoich praw. Jeśli jednak wybiorą dochodzenie swoich praw na drodze sądowej, uprawnieni są do otrzymania odpowiedniego wsparcia sądu. W kontekście postępowania cywilnego wykonywanie prawa oznacza rozstrzygnięcie spraw przez ustalanie prawdziwych faktów i prawidłowe stosowanie do nich prawa.

W amerykańskiej literaturze prawniczej na temat funkcji postępowania w ogólności wypowiedzieli się F. James, Jr., G. C. Hazard, Jr. i J. Leubsdorf. Według tych autorów o ile przepisy prawa materialnego definiują prawa, obowiązki i uprawnienia osób oraz instytucji w ich relacjach pozasądowych, o tyle przepisy procesowe regulują proces podejmowania przez sądy rozstrzygnięć,

³⁹ A. Zuckerman, *The Challenge of Civil Justice Reform: Effective Court Management of Litigation*, CityU LR 2009, Vol. 1, s. 69.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 53.

za pomocą których interesy materialnoprawne są chronione⁴¹. Stosowanie prawa procesowego urzeczywistnia prawo materialne i jednocześnie wzmacnia u podmiotów motywę zachowania zgodnie z przepisami prawa materialnego⁴². Ustawy procesowe, obowiązujące i stosowane przez sądy, są także modelem dla regulacji procesowych w innych trybunałach, takich jak quasi-sądowe agencje administracyjne i arbitraż.

Prawo postępowania, traktowane jako stale funkcjonujący system, jest czymś więcej niż tylko sam proces. Prawo to jest modelem rozstrzygnięcia sporu (*model of dispute resolution*) obejmującym zarówno obiektywną ocenę przez bezstronny sąd rozpoznawanej sprawy, jak i rozstrzygnięcie według zasad określonych przez przepisy prawa i stosowanych niezależnie od tożsamości poszczególnych stron sporu. Te elementy prawa procesowego wyrażają społeczne i polityczne wartości zbieżne z tymi wyrażonymi w przepisach materialnoprawnych oraz są uważane za wartę niezależności od prawa materialnego. Według wymienionych wcześniej autorów prawo procesowe jest więc gałęzią prawa publicznego w szerokim sensie⁴³. Główne problemy postępowania obracają się wokół próby zabezpieczenia realizacji wspomnianych elementów prawa procesowego w praktyce.

F. James, Jr., G. C. Hazard, Jr. i J. Leubsdorf podkreślają, że również inne cele postępowania, chociaż drugorzędne, odgrywają ważną rolę. Po pierwsze, postępowanie powinno dawać wszystkim stronom sporu pewność, że są one traktowane sprawiedliwie oraz że każda strona ma szansę zaprezentowania swojego aspektu sprawy przed wystarczająco dogodnym sądem. Po drugie, postępowanie nie powinno być zbyt kosztowne i czasochłonne⁴⁴. Cele te często będą rywalizować, a nawet pozostawać ze sobą w konflikcie.

Prawo procesowe przewiduje środki dla ujawnienia „realnego sporu” (*real dispute*) pomiędzy stronami i regulowania metody, za pomocą której strony informują sąd oraz uczestników postępowania o poszczególnych sprawach, a także określenia dowodów mających związek z rozstrzygnięciem sprawy.

S. C. Yeazell przyznał, że postępowanie cywilne dotyczy prawdy i sprawiedliwości (*truth and justice*), a także tego, jak definiować te słowa i szukać celów, które one wyrażają. Postępowanie to odzwierciedla najbardziej podstawowe

⁴¹ F. James, Jr., G. C. Hazard, Jr., J. Leubsdorf, *Civil Procedure*. Fifth Edition, New York 2001, s. 1–3.

⁴² *Ibidem*, s. 2.

⁴³ Por. także J. Leubsdorf, *Constitutional Civil Procedure*, *Texas Law Review* 1984, Vol. 63, s. 579 i n.

⁴⁴ F. James, Jr., G. C. Hazard, Jr., J. Leubsdorf, *Civil Procedure*, s. 3.

wyobrażenie o bezstronności i rozumienie wymiaru sprawiedliwości. Ponadto postępowanie cywilne stara się ujmować idee o możliwych do przyjęcia sposobach rozstrzygnięcia sporów – o tym, czy najbardziej pożądać pokój lub prawdę (*peace or truth*), efektywność czy sprawiedliwość⁴⁵. Postępowanie cywilne reguluje również postawę prawników, a w szczególności ich relacje z klientami i sądem⁴⁶. Zdaniem *I. R. Scotta* głównymi celami prawa procesowego są zapewnienie prawidłowego określenia faktów („*accurate*” *determination of facts*) i poprawne stosowanie prawa („*correct*” *application of law*)⁴⁷.

Jak wynika z przepisu art. 2 rosyjskiego kodeksu postępowania cywilnego, celami wyznaczonymi cywilnemu postępowaniu sądowemu powinno być prawidłowe i terminowe rozstrzygnięcie spraw cywilnych po to, aby chronić naruszone lub sporne prawa, wolności oraz jednostki, które są podmiotami stosunków cywilnych, stosunków pracy i innych stosunków prawnych. Cywilne postępowanie sądowe powinno ułatwiać wzmocnienie praworządności i porządku prawnego, zapobieganie naruszeniom prawa i kształtowanie postaw pełnego szacunku wobec prawa oraz sądu.

Celami zaś chińskiego postępowania cywilnego są ochrona praw procesowych wykonywanych przez strony, zagwarantowanie ustalania przez sądy faktów, odróżnianie dobra od zła, prawidłowe stosowanie prawa, rozpoznawanie spraw cywilnych szybko, zatwierdzanie uprawnień i zobowiązań w stosunkach cywilnych, nakładanie sankcji za uchybienia cywilne, ochrona uprawnień i interesów prawnych stron, wychowywanie obywateli po to, aby dobrowolnie przestrzegali prawa, utrzymywanie porządku społecznego i ekonomicznego, a także gwarantowanie łagodnego postępu socjalistycznej konstrukcji⁴⁸. Postępowanie cywilne nie jest obiektywnym narzędziem demokratycznych rządów, ale raczej odzwierciedla wartości i kompromisy w zakresie pragnienia narodu co do funkcjonowania systemu prawnego, zwłaszcza jeśli naród uznaje, że żaden zbiór przepisów nie jest idealny.

Wobec wielu zaprezentowanych zróżnicowanych ujęć celu i funkcji postępowania cywilnego występujących w doktrynie konieczne jest ściśle określenie znaczenia, w jakim pojęcia te będą używane w dalszej części pracy. Innymi słowy, niezbędne jest wyjaśnienie relacji pomiędzy celem i funkcją tego postępowania.

⁴⁵ S. C. Yeazell, *Civil Procedure*, 6th ed., Aspen Publishers, 2004, s. 1.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 1.

⁴⁷ *I. R. Scott*, *Procedural Law and Judicial Administration*, *Just. Sys. J.* 1987, Vol. 12, s. 71–72.

⁴⁸ Zob. art. 2 chińskiego prawa postępowania cywilnego.

3. Cel postępowania cywilnego

Według Z. Ziemińskiego o celu czyjegos postępowania mówimy zazwyczaj wówczas, gdy chodzi o sprawę o jakiejś istotnej doniosłości, a przy tym zwłaszcza wtedy, gdy chodzi o osiągnięcie czegoś przez pewien zespół czynności, z tego właśnie punktu widzenia porządkowany⁴⁹. Cel postępowania cywilnego należy więc wiązać z pewnym stanem rzeczy, do którego dąży się za pomocą tego postępowania. Cel ten istnieje przed wszczęciem postępowania⁵⁰. Takie ujęcie celu nawiązuje do poglądów, według których cel jest ujmowany jako zjawisko statyczne⁵¹. Przez stan rzeczy, który chce się osiągnąć poprzez postępowanie cywilne, należy uznać właściwe załatwienie sprawy cywilnej⁵². To ogólne wskazanie celu postępowania cywilnego nie jest jednak zupełnie ściśle i równocześnie wyczerpujące. W pierwszej kolejności należy wyjaśnić, czym jest sprawa cywilna oraz na czym polega jej załatwienie.

Podstawą określenia definicji sprawy cywilnej jest przepis art. 1 KPC, który stanowi, że kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, a także prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne). W świetle tego przepisu należy rozróżnić dwa rodzaje spraw cywilnych, a mianowicie sprawy cywilne w znaczeniu materialnym, tj. sprawy wynikające ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy oraz sprawy cywilne

⁴⁹ Z. Ziemiński, O pojmowaniu celu, zadania, roli i funkcji prawa, PiP 1987, Nr 12, s. 17–18.

⁵⁰ M. Waligórski, Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja, s. 82.

⁵¹ Jak zaznaczono wcześniej, w nauce prawa postępowania cywilnego taki pogląd zaprezentował K. Korzan, Postępowanie nieprocesowe, s. 10. Zob. także C. Znamierowski, Oceny i normy, Warszawa 1957, s. 93–94, Z. Ziemiński, O pojmowaniu celu, s. 17. Na ten temat podobnie wypowiedziała się I. Bogucka, która przyjmuje, że realizacja celu polega na urzeczywistnieniu stanu rzeczy przez kogoś pożądanego, osiągnięciu tego, czego ktoś chce, I. Bogucka, Funkcje prawa, s. 69. Należy przy tym zaznaczyć, że dużą uwagę do celu przywiązywał R. von Ihering, który podkreślał, iż cel jest twórcą całego prawa w sensie, że nie ma żadnego przepisu, którego początek nie zawdzięchalibyśmy jego celowi, tj. praktycznemu motywowi. Również P. van der Eycken przyjmował, że prawo powstaje z idei (planu) swojego celu, który określa jego całą zawartość (treść) i konkludował, że prawo jest zdominowane przez ideę ostatecznego celu, koncepcję społecznej wartości, teologię. Natomiast F. Castberg dodawał, że prawo jest określane przez swój cel, a cel prawa jest przewodnikiem do jego stosowania, cyt. za D. A. Funk, Major Functions, s. 257 i 258, przypisy 3 i 4.

⁵² W. Broniewicz, Postępowanie cywilne, s. 23. Autor ten podkreślił, że postępowanie cywilne jest prawnie zorganizowanym działaniem ludzkim służącym załatwieniu spraw cywilnych.

w znaczeniu formalnym, tj. inne sprawy, których załatwienie odbywa się według przepisów KPC z mocy przepisów zawartych bądź w KPC, bądź w innych ustawach, np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych, sprawy z zakresu odwołań od decyzji administracyjnych prezesów określonych urzędów, które są wnoszone do sądu ochrony konkurencji i konsumentów, sprawy z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego, sprawy z zakresu aktów stanu cywilnego⁵³.

Przez załatwienie sprawy cywilnej należy zaś rozumieć rozpoznanie tej sprawy, przymusowe wykonanie orzeczeń sądowych i innych aktów w tej sprawie oraz dokonanie innych czynności w tejże sprawie⁵⁴. Wymienione elementy załatwienia sprawy znajdują swój wyraz zasadniczo w odpowiednim rozstrzygnięciu, będącym rezultatem jej rozpoznawania bądź wykonywania orzeczeń. Czym innym jest załatwianie sprawy w sensie jej rozpoznawania, a czym innym rezultat tego załatwiania, istniejący po ukończeniu postępowania. Należy jednak podkreślić, że sprawy cywilne nie mogą być załatwiane w sposób dowolny. Sprowadzenie celu postępowania cywilnego do załatwiania sprawy cywilnej przy braku jakichkolwiek wymagań oznaczałoby bowiem sprowadzenie prawa postępowania cywilnego jedynie do instrukcji załatwiania społecznych konfliktów i sporów. Wyłania się zatem problem określenia warunków, w jakich powinno następować załatwienie sprawy cywilnej.

Doprecyzowanie celu postępowania cywilnego poprzez wskazanie warunków, którym powinno odpowiadać rozstrzygnięcie sprawy, występuje zarówno w przepisach amerykańskiego prawa postępowania cywilnego, jak i w wypowiedziach amerykańskich przedstawicieli tej nauki prawa. Jak wynika z przepisu art. 1 FRCP, postanowienia prawa procesowego cywilnego powinny być konstruowane i stosowane w taki sposób, ażeby zapewnić sprawiedliwe, szybkie i niedrogię zakończenie każdego postępowania (*to secure the just, speedy, and inexpensive determination of every action and proceeding*)⁵⁵. Według

⁵³ W. Broniewicz, Postępowanie cywilne, s. 35–36. J. Jodłowski, w: J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, Postępowanie cywilne, Warszawa 2009, s. 25–26 przyjął, że w świetle art. 1 KPC pojęcie sprawy cywilnej (w znaczeniu ustawowym) obejmuje sprawy cywilne ze swej natury (określone na podstawie kryterium materialnego) i sprawy zaliczone do spraw cywilnych na podstawie kryterium formalnego (właściwość sądu i forma postępowania) ze względów celowościowych.

⁵⁴ W. Broniewicz, Postępowanie cywilne, s. 23, 25.

⁵⁵ Źródłem tej regulacji należy doszukiwać się w określeniu wymagania *due process* (*due process of law, due course of law*), które dotyczy zasad prowadzenia postępowania przed sądem oraz poczucia sprawiedliwości i słuszności, a także w koncepcji *fair trial* (*fair and impartial trial*) stosowanej do gwarancji procesowych stron postępowania. Według definicji słownikowej *due process*

3. Cel postępowania cywilnego

J. H. Friedenthal, M. Kay Kane, A. R. Millera należy zdawać sobie sprawę z tego, że celem leżącym u podstaw wprowadzania w życie większości przepisów prawa postępowania cywilnego, w jakimkolwiek systemie sądowym, jest promowanie sprawiedliwego, skutecznego i ekonomicznego rozwiązywania sporów cywilnych (*to promote the just, efficient, and economical resolution of civil dispute*)⁵⁶. Jednocześnie zdaniem tych autorów nie oznacza to jednak, że cel ten będzie zawsze osiągalny lub że jest on całkowicie stały. Mimo wszystko wskazany cel pozostaje założeniem, na podstawie którego są konstruowane współczesne przepisy procesowe, a chęć, żeby go osiągnąć, leży u podstaw wielu propozycji zmian współczesnego prawa postępowania cywilnego.

Również w świetle art. 1 CPR należy przyjąć, że celem angielskiego postępowania cywilnego jest sprawiedliwe załatwienie sprawy cywilnej, przy czym art. 1.1 CPR precyzuje koncepcję sprawiedliwego załatwienia sprawy na zasadach równości, ekonomii, proporcjonalności i szybkości, które są zasadnicze dla współczesnego efektywnego współczesnego systemu wymiaru sprawiedliwości⁵⁷.

O ile w przepisach obcych regulujących prawo postępowania cywilnego są określone warunki, którym powinno odpowiadać rozstrzygnięcie lub zała-

oznacza prowadzenie procesu zgodnie z ustanowionymi przepisami i zasadami, w celu ochrony oraz wykonania praw prywatnych, włączając konieczność zawiadomienia strony o wszczęciu procesu i prawo do sprawiedliwej rozprawy sądowej z uprawnieniem do decydowania (rozstrzygnięcia) o sprawie, zob. Black's Law Dictionary, s. 516–517. Natomiast przez *fair trial* rozumie się proces przed bezstronnym i bezinteresownym trybunałem zgodnie z powszechnie przyjętymi procedurami, zob. tamże, s. 617.

⁵⁶J. H. Friedenthal, M. Kay Kane, A. R. Miller, *Civil Procedure*, Third Edition, St. Paul, Minn., 1999, s. 1–2. Jak podkreśla K. Plett, amerykańskie sądy muszą zapewniać sprawiedliwość w każdej pojedynczej sprawie wszczętej przed nimi, a postępowanie cywilne jest narzędziem do osiągnięcia tego celu, K. Plett, *Civil Justice and Its Reform in West Germany and the United States*, Just. Sys. J. 1988–1989, Vol. 13, s. 197. Dla osiągnięcia sprawiedliwości może być wystarczające stosowanie prawa materialnego w taki sposób, ażeby nie doprowadzić do rezultatów, które wydają się arbitralne i rażąco niesprawiedliwe. Zob. także L. L. Fuller, *The Forms and Limits of Adjudication*, Harv. L. Rev. 1978, Vol. 92, s. 353 i n. Należy zaznaczyć, że na potrzebę bycia przez amerykańskie sądy ekonomicznie skutecznymi i społecznie użytecznymi (*economically efficient and socially useful*) zwracał uwagę R. Pound, *The Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice*, Annual Report of the American Bar Association 1906, Vol. 29, s. 406, 416–417. Zob. także S. Landsman, *Reforming Adversary Procedure: a Proposal Concerning the Psychology of Memory and the Testimony of Disinterested Witnesses*, U. Pitt. L. Rev. 1984, Vol. 45, s. 559, według którego nadrzędne cele procedury cywilnej obejmują sprawiedliwe, szybkie i niedrogie zakończenie każdego postępowania.

⁵⁷W. L. de Vos, *English and French Civil Procedure Revisited*, Stellenbosch L. Rev. 2002, Vol. 13, s. 437–438.

twienie sprawy cywilnej, o tyle w polskim KPC brak wyraźnej regulacji w tym zakresie. Nie oznacza to jednak, że w polskiej judykaturze i myśli prawniczej są one obce. Przykładowo o racjonalnej procedurze bądź racjonalnym urządzeniu procesu, zapewnionym przez dyspozycyjność, równouprawnienie, formalizm oraz formalne kierownictwo sądu, wspominał *E. Waškowski*. Autor ten wymieniał dwa warunki, które musi spełniać proces cywilny, a mianowicie słuszność wyroków wydawanych przez sądy oraz dogodność postępowania dla stron i sędziów. Aby wyrok mógł być uznany za słuszny, musiał być oparty na normach obowiązującego prawa, odpowiadać rzeczywistym okolicznościom sprawy i być poprawny z punktu widzenia logiki (legalność, materialna prawda i logiczność). Według *E. Waškowskiego* dogodność postępowania oznacza natomiast, że obywatel powinien z łatwością i właściwą szybkością otrzymać obronę prawną, sąd zaś, do którego obywatel ten się zwróci, mógł bez zbytejnego wysiłku ją okazać⁵⁸. Jak podkreśla *T. Ereciński*, ustawa procesowa powinna realizować w pełni prawo do sądu i zapewnić osobom oraz podmiotom potrzebującym ochrony prawnej postępowanie możliwie sprawne, gwarantujące równoprawne traktowanie stron i uczestników postępowania, oparte na ich aktywności i zaradności procesowej oraz ograniczające możliwość nadużywania uprawnień procesowych⁵⁹.

Współcześnie określenie warunków załatwienia sprawy cywilnej należy rozważać poprzez odwołanie się do przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, według którego każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Przepis ten stanowi prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy⁶⁰ i jednocześnie określa komponenty tego prawa, które mają aspekt za-

⁵⁸ *E. Waškowski*, Podręcznik procesu cywilnego, Wilno 1932, s. 76 i n.

⁵⁹ *T. Ereciński*, O potrzebie nowego kodeksu postępowania cywilnego, PiP 2004, Nr 4, s. 9.

⁶⁰ Należy zaznaczyć, że prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy jest wyraźnie wyrażone w aktach prawa międzynarodowego oraz prawa europejskiego. Zgodnie z treścią art. 6 ust. 1 zd. 1 EKPC każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Również według art. 14 ust. 1 zd. 2 MPPOiP każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych. Ponadto na podstawie art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. UE. C z 2007 r. Nr 303, s. 1 ze sprost. Dz.U. UE. C z 2010 r. Nr 81, s. 9) każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem. Każdy ma prawo

3. Cel postępowania cywilnego

równy procesowy, jak i materialny⁶¹. W wyr. z 18.2.2009 r., Kp 3/08⁶², TK podkreślił, że prawo do sądu jest realizowane przez całokształt zasad prowadzących do rzetelnego i merytorycznie prawidłowego rozpoznania sprawy w rozsądnym czasie⁶³. Należy zdawać sobie sprawę z tego, że wolą ustawodawcy było zapewnienie postępowania odpowiadającego określonym standardom.

W doktrynie na temat prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, zwanego również prawem do sądu, wypowiedzieli się *A. Zieliński*, *W. Sanetra* i *A. Łazarska*. Pierwszy z wymienionych autorów wśród uprawnień szczegółowych składających się na to prawo wymienia prawo do uzyskania wyroku sądowego, tzn. prawidłowego i wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd, które w razie potrzeby może być szybko i skutecznie wyegzekwowane⁶⁴. Również *W. Sanetra* stwierdził, że ustanowione w art. 45 Konstytucji RP prawo każdego do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy należy rozumieć w ten sposób, że jest to prawo nie tylko do tego, aby sprawa została rozpoznana zgodnie z wymaganiami właściwej procedury, ale także by rezultat jej zastosowania był sprawiedliwy⁶⁵. Według *A. Łazarskiej* sprawiedliwość proceduralna jest elementem konstytutywnym sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Nie jest to jednak element wyłączny, który sprawia, że proces jest procesem sprawiedliwym. Zdaniem tej autorki prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy to cały zespół gwarancji rzetelnego procesu w sferze ustrojowej, jak i procesowej,

do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy.

⁶¹ W literaturze prawniczej treść przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP jest jednak nierzadko utożsamiana jedynie ze sprawiedliwością proceduralną w znaczeniu respektowania odpowiednich zasad postępowania. Według *S. Cieślaka* (*Formalizm postępowania*, s. 56–57), rzetelne (sprawiedliwe) załatwienie sprawy cywilnej należy wiązać z obowiązkiem wynikającym z przepisów art. 45 Konstytucji RP oraz art. 6 ust. 1 EKPC ukształtowania postępowania cywilnego w taki sposób, aby zapewniona w nim była tzw. sprawiedliwość proceduralna. Za odmiennym od podanego stanowiska przemawia jednak wykładnia literalna przepisu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, który stanowi nie o osiągnięciu sprawiedliwości proceduralnej, lecz o prawie do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy.

⁶² OTK 2009, Nr 2, poz. 9.

⁶³ Zaznaczmy jednocześnie, że myśl wskazująca na zakotwiczenie prawa do uzyskania merytorycznie trafnego rozstrzygnięcia w konstytucyjnej zasadzie prawa do sądu nie była wcześniej eksponowana w orzecznictwie TK. W uzasadnieniu wyroku z 18.2.2009 r. powołano się w tym zakresie na jedną tylko wypowiedź TK, zamieszczoną w wyroku TK z 16.3.1999 r., SK 19/98 (OTK 1999, Nr 3, poz. 36).

⁶⁴ *A. Zieliński*, *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, PiP 2003, z. 4, s. 20.

⁶⁵ *W. Sanetra*, *Kilka refleksji w kwestii prawa do sprawiedliwego wyroku*, w: *Księga pamiątkowa w piątą rocznicę śmierci Profesora Andrzeja Kijowskiego* (red. *Z. Niedbała*), Warszawa 2010, s. 256 i 259.